

บทคัดย่อ

งานศึกษาวิจัย “ พลวัตชุมชนล้านนาในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ ” เป็นความพยายามขั้นแรกในการศึกษามิติความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับความหลากหลายทางชีวภาพว่า ชุมชนท้องถิ่นในภาคเหนือโดยเฉพาะที่จังหวัดน่าน ชุมชนได้มีการพึ่งพาใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างไร ในด้านใดบ้าง และชุมชนได้มีบทบาทในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพอย่างไร และมองถึงกระบวนการเรียนรู้ การปรับตัวของชุมชนทั้งในส่วนของภูมิปัญญา ซึ่งเป็นทั้งระบบคุณค่า ความเชื่อ กระบวนการจัดการ องค์กรในการจัดการ เนื่องจากในยุคสมัยปัจจุบัน กระแสการพัฒนาจากภายนอกที่เข้าสู่ชุมชนอย่างรวดเร็ว และมีแนวโน้มที่จะทำให้ทรัพยากรชีวภาพถูกทำลาย ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อดำรงชีพของชุมชนในหลายด้าน ชุมชนจะมีกระบวนการตั้งรับ และกระบวนการเชิงรุกอย่างไรเพื่อที่รักษา พันธุ์ และพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพให้เกิดความยั่งยืนในเชิงเศรษฐกิจการดำรงชีพ และเชิงระบบนิเวศน์

ชุมชนน้ำจ๋า ก็เป็นเช่นชุมชนท้องถิ่นทั่วไป ที่มีพัฒนาการขึ้นมาจากฐานทรัพยากรชีวภาพที่อุดมสมบูรณ์ ภายใต้เงื่อนไขในด้านต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวย เช่น ระบบเศรษฐกิจพึ่งตนเอง ความสมบูรณ์ของทรัพยากรและระบบนิเวศน์ ระบบสิทธิร่วมต่อทรัพยากร จำนวนประชากร ระบบคุณค่า ความเชื่อที่ควบคุมการใช้ทรัพยากร ภูมิปัญญาของชุมชน องค์กรและสถาบันทางสังคมที่เข้มแข็ง ทำให้ชุมชนน้ำจ๋าในอดีตมีศักยภาพเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรชีวภาพในหลายด้าน เช่น การจัดการในระบบการผลิตที่รักษาความหลากหลายทางชีวภาพ วัฒนธรรมในการบริโภค ภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้าน บทบาทในการคัดเลือกพันธุ์ การแลกเปลี่ยนและกระจายพืชพรรณ การรักษาระบบนิเวศน์

แต่เมื่อสายธารการพัฒนาได้หลั่งไหลมาสู่ชุมชน ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก เงื่อนไขที่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากรชีวภาพแบบดั้งเดิมเริ่มเสื่อมลง แรงกดดันต่อการใช้ทรัพยากรจากภายนอกมีมากขึ้น เศรษฐกิจการค้าและเงินตรา เข้ามาแทนที่การผลิตเพื่อพึ่งตนเอง เกษตรแผนใหม่รุกเข้ามาแทนที่เกษตรพื้นบ้าน พร้อมกับนโยบายของรัฐในการจัดการป่าที่ละเมิดสิทธิชุมชนต่อทรัพยากร การแพทย์แผนใหม่ ได้เข้ามาแย่งบทบาทการแพทย์พื้นบ้าน สถาบันที่สืบสานภูมิปัญญาของชุมชน เช่น วัด ผู้อาวุโส เริ่มหมดหน้าที่ โดยการแทนที่ของโรงเรียน ซึ่งมีแนวโน้มที่จะดึงคนออกจากชุมชน ผลที่ตามมา คือ การเสื่อมโทรมของทรัพยากรชีวภาพอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านน้ำจ๋าถูกดึงให้หลุดจากฐานทรัพยากรของตนเอง การพึ่งตนเองในการผลิต และการ

จัดการความหลากหลายทางชีวภาพเป็นสิ่งที่ทำได้ยากยิ่งขึ้น เมื่อชาวบ้านต้องพึ่งพาทรัพยากร และความรู้จากภายนอกที่เข้ามาจัดการระบบการผลิตรูปแบบใหม่ ทำให้ขาดกระบวนการริเริ่ม สร้างสรรค์ในการฟื้นฟู และสืบสานภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากร สภาพที่เกิดขึ้นคือ ปัญหาหนี้สิน การอพยพไปรับจ้างแรงงาน การเปลี่ยนอาชีพ และการเกิดขึ้นของวัฒนธรรมบริโภคนิยม ในขณะเดียวกันปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรภายในชุมชน ระหว่างชุมชนก็เกิดขึ้น กลุ่มชาวบ้านยากจนที่หมดทางไป ก็ต้องหันหน้าเข้ามาใช้ทรัพยากรที่ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจในระยะสั้น เช่น การตัดไม้ขาย ซึ่งก็สร้างความขัดแย้งกับกลุ่มชาวบ้านที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรในระยะยาว เช่น ชาวนา ชาวสวน ที่ต้องการรักษาป่าไว้เพื่อให้มีน้ำ

ท่ามกลางวิกฤติปัญหาหลายประการ ชาวบ้านน้ำจางบางส่วนที่ยังไม่เปลี่ยนแปลงต่อ กระแสการพัฒนา ได้เริ่มตั้งคำถาม และแสวงหาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชีวภาพในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเกิดขึ้นของกลุ่มเกษตรผสมผสาน คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน กลุ่มเยาวชนชาเมือง ด้วยเห็นว่า ชุมชนจะดำรงอยู่ได้เมื่อมีฐานทรัพยากรที่ดี กระบวนการฟื้นฟูของ กลุ่มชาวบ้านน้ำจางดังกล่าว มิได้เป็นการปฏิเสธการพัฒนา และหวนกลับไปหารูปแบบการจัดการ ทรัพยากรชีวภาพแบบดั้งเดิม เพราะเงื่อนไขแต่ละยุคสมัยย่อมไม่เหมือนกัน ตรงกันข้าม กระบวน การดังกล่าวเป็นการประยุกต์ภูมิปัญญาและการจัดการทรัพยากรชีวภาพที่มีอยู่เดิม ผสมผสานกับ แนวคิดใหม่ ความรู้ใหม่ และการจัดการแบบใหม่ แนวคิดเรื่องสิ่งแวดล้อม ผสมผสานกับระบบคุณค่าดั้งเดิม พิธีกรรมประยุกต์ เช่น การบวชป่า จึงเกิดขึ้นเพื่อผลิตอุดมการณ์การรักษาทรัพยากรใน รูปแบบใหม่ วิถีคิดเรื่องการผลิตพึ่งตนเองได้ผสมผสานกับวิถีคิดเรื่องการค้าขาย การนำเทคนิควิถี การใหม่ เช่น เกษตรผสมผสานมาปรับใช้ และการพัฒนากระบวนการจัดการ เช่น การจัดตั้ง องค์การรูปแบบใหม่ขึ้นมา

พลังสร้างสรรค์ของกลุ่มชาวบ้านน้ำจางบางส่วน แม้จะยังประสบปัญหาจากเงื่อนไข ข้อจำกัดหลายด้าน แต่เมื่อมองดูโดยรวมแล้ว แนวทางดังกล่าวก็เริ่มได้รับการยอมรับและขยายตัว มากขึ้น ทั้งในระดับชุมชน ระหว่างชุมชนเพื่อนบ้าน และจากภายนอกเองที่มีองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ข้าราชการ ได้มีส่วนเข้ามาสนับสนุน ซึ่งกระบวนการสานพลัง ถักทอความร่วมมือ ระหว่างภาคีต่าง ๆ จะเป็นแนวทางที่สำคัญในการสนับสนุนให้ชุมชนมีศักยภาพที่เข้มแข็งในการ จัดการทรัพยากรชีวภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายของการมีความหลากหลายทาง ชีวภาพที่สมบูรณ์ ชุมชนท้องถิ่นมีคุณภาพชีวิตที่ดีจากฐานภูมิปัญญาและทรัพยากรชีวภาพของ ตน และสามารถเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรชีวภาพให้มีประสิทธิภาพ ปรับตัวได้อย่างมั่นคงใน ท่ามกลางกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงทุกขณะ